

УДК 94(477): 322

М. І. Баюк,
 магістр державного управління, директор Хмельницького центру перепідготовки
 та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого
 самоврядування, державних підприємств, установ і організацій,
 Хмельницький університет управління та права, м. Хмельницький

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

N. Bayuk,
 Master of Public Administration, Director of the Khmelnytsky centre of the in-career training of the civil servants,
 Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky

OPTIMIZATION OF POLITICS OF STATE-CHURCH RELATIONS
 IN THE CONTEXT OF ACHIEVING INTERNAL POLITICAL STABILITY
 IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

У науковому дослідженні розглядається розвиток державно-церковних відносин в Україні в період Центральної Ради, гетьманату П. Скоропадського, Директорії. Аналізується відродження релігійних уподобань багатоконфесійного населення України в різних її регіонах. Акцентується увага на релігійних чинниках забезпечення національної безпеки України, їх вагомість у реалізації національної гуманітарної політики. Виділено причини поразок нових українських державних формувань, їх зв'язок з невизначеністю конструктивної співпраці з релігійними формуваннями. Акцентовано увагу на ролі, важливості створення, функціонування на рівні держави відповідного державного органу з питань впорядкування, координації в Україні державно-церковних відносин — Міністерства ісповідань. Обгрунтовано важливість консолідації дій органів влади та духовенства для досягнення внутрішньополітичної стабільності в державі, міжконфесійної стабільності, запобігання виникнення конфліктів на релігійній основі, посилення міжнародного авторитету країни.

The scientific study examines the development of state-church relations in Ukraine during the Central Rada, the hetmanate of P. Skoropadsky, the Directory. The revival of religious preferences of the multi-confessional population of Ukraine in different regions is analyzed. Attention is focused on religious factors ensuring national security of Ukraine, their importance in the implementation of the national humanitarian policy. Attention is focused on the role, importance of the establishment, functioning at the state level of the relevant state body on the issues of improvement, coordination of state-church relations in Ukraine — the Ministry of Confession. The reasons for the defeats of the new Ukrainian state formations, their connection with the uncertainty of constructive cooperation with religious formations are singled out. It is justified the importance of consolidating the actions of government bodies and clergy to achieve internal political stability in the state, interfaith stability, preventing the emergence of conflicts on a religious basis, strengthening the country's international authority.

Ключові слова: державно-церковні відносини, релігійні організації, консолідація суспільства, національні, духовно-релігійні права й свободи, автокефалія, багатоконфесійність.

Key words: state-church relations, Religious organizations, Consolidation of society, National, spiritual and religious rights and freedoms, Autocephaly, Multi-confessional.

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальною для українського громадянського суспільства залишається проблема збереження духовно-релігійної, культурної і громадянсь-

кої самоідентифікації українського народу, його традицій.

Проблема гарантування безпеки в гуманітарній сфері, зокрема, становлення та розвитку релігій,

міжконфесійних відносин, ролі, участі церкви в консолідації суспільства, забезпечення його стабільності є однією з найгостріших для сучасного світу, України. Гострота питання викликана особливими факторами, що характеризують сучасний стан розвитку українського суспільства.

Сьогодні з середини та ззовні українському народові нав'язуються споживацька ідеологія, вседозволеність, низькопробна масова культура, в окремих випадках продовжує існувати суспільна мораль радянського періоду нашої історії.

Тому за нинішніх умов становлення нової демократичної, проєвропейської держави важливо окреслити, утвердити нові морально-духовні цінності, що мають скласти основу консолідації громадянського суспільства.

"Головним суб'єктом національної безпеки у духовно-релігійній сфері, — констатує Л. Чупрій, — держава, що разом із релігійними організаціями здійснює цілеспрямовану політику, покликану забезпечити духовну єдність українського народу, стабільність і динамізм прогресивного розвитку суспільства" [1, с. 58].

ДОСЛІДЖЕННЯ, ПУБЛІКАЦІЇ З ОЗНАЧЕНОГО ПИТАННЯ

Проблеми діяльності релігійних організацій, державно-церковним відносинам на різних етапах існування Української держави, їх ролі у гармонізації духовного життя українців та активної участі в упередженні, подоланні загроз національній безпеці України були предметом дослідження українських науковців С. Здіорука, В. Ульяновського, Б. Андрусишина, Ю. Дорошенка, Л. Чупрія, В. Кваси та інших.

Проте у наявних наукових джерелах, літературі відсутня чітка систематизація механізмів налагодження співпраці державницьких інституцій з церквою для забезпечення консолідації українського суспільства, утвердження нових ідей в гуманітарній сфері.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є характеристика налагодження нових взаємин, відносин між державними органами і церквою в період становлення української державності, для консолідації української нації, усунення національних загроз.

ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саме релігія, як свідчить історична практика, є одним з головних джерел формування моральності людства, толерантності, терпимості. Протягом різних періодів розвитку України, релігія активно сприяла консолідації українського народу, зміцненню моральних засад суспільства та забезпеченню його стабільності. У своєму науковому дослідженні В. Єленський відзначав: "Якоюсь миті стало зрозумілим, що Церква здатна бути серйозною консолідуючою і, не в останню чергу, націотворною силою не через проведення демаркаційних ліній з інерелігійними спільнотами та мобілізацію колективного "ми" проти "вони", а надаючи політиці надійного морального підґрунтя, збагачуючи її фундаментальними цінностями свободи, відповідальності та справедливості" [2, с. 100].

На нашу думку, яскравим підтвердженням цієї значимості церкви в житті та розвитку суспільства може бути дослідження, характеристика державно-церковних відносин у період Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії.

На початку ХХ ст. в Україні було 500 благочинних округів, 10333 храмів та 105 монастирських осель, діяло 31 духовне училище, 9 семінарій, духовна академія. 855 слухачів духовних училищ були вихідцями із священницьких родин. На Поділлі функціонували 1351 православних церков, 183 церкви приписні, 48 цвинтарних церков, 13 домових, 148 католицьких костьолів [3, с. 98, 102].

Складністю та неоднозначністю в Україні характеризувалися міжетнічні культурно-релігійні стосунки. Це було пов'язано з протистоянням між католицькою та православною церквами, які великою мірою впливали на етнічну культуру місцевих поляків та українців. Адже окремі православні селяни та священники в силу історичних традицій продовжували дотримуватися багатьох обрядів, спільних з католицькою релігійною культурою, які категорично заборонялися канонічним православ'ям. Тому наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., коли польська спільнота на чолі з католицькою церквою активно проводили антиросійський політичний курс на відновлення незалежної Польщі, а офіційна російська влада під гаслом захисту самодержавства суворо заборонила діяльність польських шкіл і релігійно-культурних товариств, обмежила українсько-польські релігійно-культурні відносини, хоч певні взаємини залишалися і надалі [4, с. 75—79].

Агітація римо-католицьких священників мала значний успіх. І не тільки серед етнічних поляків, а й українців-католиків. Про це свідчать рапорти повітових поліцеймейстерів Подільському губернатору у 1912 р. За цими даними, переважна більшість парафіян костьолів Поділля належала до українського селянства. Так, у Вінницькому костьолі з 6334 парафіян 4264 становили етнічні українці [5, с. 371]. Схожа ситуація спостерігалась і в інших повітах губернії, за винятком Кам'янець-Подільського та Проскурівського, де більшість католиків становили етнічні поляки. Костьоли Подільської губернії, незважаючи на мляві спроби місцевої влади русифікувати костьольні релігійні служби та богослужіння, продовжували зберігати польський статус. В усіх повітах Подільської губернії (за винятком Балтського, Брацлавського, Летичівського, Ольгопольського, Проскурівського) всі проповіді та богослужіння здійснювались лише польською мовою, а в Балтському, Летичівському, Брацлавському — тільки латинською і польською (цит. за [5, с. 24—26]). Все більше етнічних українців-католиків почали ототожнювати себе з польською нацією.

Напередодні УНР в Україні здійснювалася сувора регламентація і зросійщення системи церковно-релігійного життя, релігійної російської освіти і виховання духовенства, адміністративно-синодне управління і судово-репресивні методи антиукраїнського впливу щодо чорного і білого духовенства, архієреїв до московського прислужництва. Російський Церковний Синод забороняв будь-яку українізацію релігійного життя. Зокрема, використовувати українські тексти Свя-

того письма, проводити богослужіння, церковно-релігійні обряди, релігійну освіту українською мовою. Жорстоко витравлювалась ідея незалежності та автокефалії УПЦ.

У правобережних єпархіях російський уряд взагалі не допускав до церковної влади українців. з 1795 р. по 1918 р. з 24 керуючих Подільською єпархією лише двоє були українцями, або трохи більше 8 відсотків, решта — росіянами (цит. за [3, с. 127]).

У результаті жорстокої колоніальної антиукраїнської гуманітарної політики російського царизму національна інтелігенція була пасивною, яка майже не впливала на національне духовно-культурне піднесення.

Інтелігенція була незначним прошарком, що ледь зберігав національну самоідентифікацію і де-не-де очолював національно-культурне життя. Адже переважну більшість населення України складало економічно слабка і політично необізнане селянство, а елітні суспільні групи в результаті іноземної колонізації протягом століть мігрували в інші суспільства, особливо в польське і російське та служили їхнім державним і суспільним інтересам.

У період УНР церковно-релігійна політика, як одна з найважливіших сфер функціонування суспільного організму і інструмент зміцнення національної єдності, відродження національної пам'яті народу, формування його національної свідомості і самосвідомості, була поставлена в центр державотворчих процесів. На Поділлі, чи не найбільш інтенсивно, відбувалися активні духовно-релігійні процеси, відроджувались національні традиції Української Православної Церкви. Цьому сприяло перебування у Кам'янці-Подільському уряду Директорії УНР, а також заснування державного українського університету, концентрації видатних патріотично налаштованих українських церковно-релігійних і національно-культурних, політичних діячів.

У 1917 р. на Поділлі відновлюється ліберально-обновленський рух РПЦ, який раніше пристосовувався до російських імперських умов, але відмовлявся від поклоніння царизму, виступав за незалежність церкви від держави, за ліквідацію церковної цензури, активізацію поза церковної роботи з віруючими, введення літургії російською мовою тощо. З 1917 р. Українська православна ліберально-обновленська церква виступає за автономію України, автономію православної церкви, українське богослужіння, вивчення в духовних навчальних закладах української історії і літератури. Пізніше в 1923 рр. Обновленська Українська православна автокефальна церква вийшла з підпорядкування РПЦ (цит. за [3, с. 145—146]).

Нелегко було вирішувати сформовані віками засадничі проблеми релігії у час зародження і становлення УНР. Усе залежало від налаштованості політичних лідерів, міжнародних, міжконфесійних відносин, ставлення Московського патріархату до Української церкви, національної свідомості і самосвідомості православного духовенства, священнослужителів і пастви.

Автокефалію УПЦ підтримували різні національно-орієнтовані партії, українські церковні, політичні і державні діячі (С. Петлюра, В. Садовський, В. Блакитний,

Є. Терлецький, С. Єфремов, О. Лотоцький, М. Міхновський, В. Зінківський).

Проте, заяви, позиція політичних лідерів щодо вирішення питання відносин держави і Церкви залишилися декларативними. Українська Центральна Рада не зуміла напрацювати та зреалізувати єдину державну політику щодо церкви, хоча діючими партіями проголошувалося відокремлення церкви від держави та школи, націоналізація монастирських церковних земель, вільне поширення віровчень, відправа релігійних обрядів. Відсутність чіткої та послідовної церковної політики у виконавчих комітетах Центральної Ради щодо взаємодії держави і різних релігійних конфесій України були однією з причин об'єднання населення навколо ідеї української державності.

Українська державність, яка народжувалася в період національно-демократичної революції 1917—1920 рр. мала дати чітку відповідь на нагальні питання політичного, соціально-економічного життя республіки, серед них — визначення статуту православної церкви та її участі в їх розв'язанні. Ця місія покладалася на Центральну Раду як виразницю інтересів більшості українського населення, що проживало на теренах нашої держави.

Проте Центральна Рада не змогла позитивно оцінити патріотичної активності православних священників. Вона схвалила націоналізацію церковного і монастирського майна без винагороди і викупу, а відсутність у їх складі "консервативного елемента" "позбавило рідну державу щирої підтримки з боку патріотичного духовенства, що найкраще знало душу народу...".

Центральна Рада, її верховне керівництво, як відомо, мали власну точку зору на місце православної церкви в українському суспільстві і не збиралися від неї відмовлятися. Перший український уряд на чолі з його головою В. Винниченком дотримувався "системи невтручання в справи церковно-релігійні, як справу приватну, як справу людської совісті, що не підлягає компетенції урядових державних чинників" [6, 198]. За часів Центральної Ради урядовий кабінет не мав навіть Міністерства віросповідань, а справи Церкви належали до одного відділу при Міністерстві внутрішніх справ [7, с. 373].

Офіційно своє ставлення до релігії Центральна Рада висловила в кінці грудня 1917 р. на засіданні Малої Ради такою резолюцією: "Державним нашим ідеалом є такий устрій, де релігія мусить бути приватною сферою життя, а тому утворення яких-будь адміністративних установ для тої справи було б віддаленням від ідеалу" [8, с. 154—157]. Уряду Центральної ради не вдалося провести консолідуючі заходи для формування єдиного бачення, єдиної політики щодо взаємин, дій із церквою. Пропагуючи ідею українізації церкви, її автокефалію департамент ісповідань при Міністерстві внутрішніх справ, крім гарантування громадянам України права на свободу віросповідань, відокремлення церковних діянь від держави та школи, не зумів запропонувати жодного нормативно-правового акту щодо статусу Церкви. В цілому, політика Центральної Ради стосовно оптимізації, національно-релігійного відродження була епізодична, непослідовна, немала конкретних успіхів у релігійно-духовному єднанні української нації.

Значно покращилася ситуація у вирішенні цього питання з приходом до влади глибоко віруючої людини — гетьмана Павла Скоропадського. Він брав участь у богослужіннях, організував Міністерство віросповідань, дбав про українізацію церковно-релігійного життя, відстоював інтереси церкви, особисто включався у виборчі кампанії ієрархів Української православної церкви.

Ставлення до релігії гетьман П. Скоропадський чітко висловив у "Законах про тимчасовий державний устрій України". У розділі "Про віру" підкреслювалося: "Передовою в Українській Державі вірою є християнська православна. Всі не приналежні до православної віри громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України, користуються кождий на кождім місці свобідним відправленням їх віри і богослужіння по їх обряду" [9, с. 5].

Прийшовши до влади, гетьман зорганізував Міністерство сповідань, вважаючи релігію не приватною справою і надаючи їй суспільного, національного, політичного і державного значення.

Міністерство було створено на весні 1918 р. З метою успішної, ефективної діяльності Міністерства ісповідань УНР у справі розбудови Української православної церкви були підібрані патріотично налаштовані кадри, сформовані відповідні структурні підрозділи.

Міністерство ісповідань являло собою державний орган, який мав спрямовувати церковно-релігійне життя з точки зору його відповідальності законам та інтересам Української держави.

Міністр ісповідань здійснював верховний державний нагляд над "суміжною з цивільно-політичними інтересами стороною життя всіх церков та віросповідань громад". Крім того, щодо Православної Церкви міністрові належали права присутності особисто або через уповноваженого на засіданнях найвищого органу управління Православною Церквою в Україні [10, с. 95—96] та ін.

Ці та інші завдання, права й обов'язки урядовців були сформульовані в "Положенні про Міністерство ісповідань та органи Міністерства ісповідань на місцях" (цит. за [10, 95—96]).

Виступаючи 6 липня 1918 р. на Всеукраїнському церковному Соборі, П. Скоропадський зазначав: "Я гадаю що розквіт православної віри, розквіт духовенства буде хутко йти в нас в Україні, бо кожний з нас розуміє, що розквіт національного духовенства — це розквіт вільної Української держави. Бажаючи певного і вільного розвитку православної віри і духовенства, я хочу, щоб усі діла Української Церкви рішались тут у нас в Україні, і тоді тільки будуть корисні наслідки і вашої праці, і бажань народу" [11, с. 375]. Проте бажання не здійснилося — Собор схвалив статут, за яким УПЦ підпорядковувалась московському патріархові Тихонові.

Водночас саме у період Гетьманату державна політика щодо церкви стала формуватися на засадах системності, послідовності, із вирішенням багатьох організаційних, нормативно-правових питань. Головною проблемою нової православної церкви, політики Гетьманського уряду було їх проросійська орієнтація. Питання автокефалії, українізації церкви відійшли на другий план, що було перешкодою на шляху єднання ук-

раїнського народу, його духовного відродження, консолідації у боротьбі із зовнішніми та внутрішніми ворогами.

Одним з її перших законодавчих актів Директорії, після приходу до влади, був "Закон 1 січня 1919 року про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви", проведений як декрет нової державної інституції. В ньому, підкреслюючи незалежність національної церкви, вказувалося, що вища церковно-законодавча, судова та адміністративна влада в Україні належить Всеукраїнському Церковному Собору.

Внаслідок чергової реорганізації уряду УНР восени 1919 р., з 15 вересня Міністром культів став Іван Огієнко. Обрання його на цю посаду затвердив С. Петлюра, а 14 жовтня І. Огієнко склав присягу на вірність Україні [12, с. 8—9]. Після призначення І. Огієнка активність державної влади в питаннях релігії і церковного життя значно зросла. Він розпочав свою діяльність з вирішення мовних проблем та українізації (дерусифікації) церковного життя.

Звертаючись до українського народу Міністр ісповідань І. Огієнко підкреслював роль священослужителів у процесі національно-культурного відродження: "... звертаючись до парафіян із промовама рідною українською мовою, правте службу Божу з українською мовою, святе Євангеліє читайте і тлумачте рідною мовою, освідомлюйте нарід про славне минуле України і Української автокефальної Церкви, переконайте своїх парафіян, що великий гріх їм буде перед Богом і незмитний сором перед людьми, коли вони, Вищі вівці духовні, байдуже ставитимуться до своєї національності або й зовсім зрікатимуться її..." [13, с. 343]. Ставши міністром ісповідань, Огієнко особливу увагу приділяв організаційній стороні справи в галузі церковно-релігійної діяльності. При очолюванні ним Міністерстві було створено колеґіальний дорадчий орган — спеціальна Рада міністерства [14, с. 28—29]. При її формуванні міністр покладався насамперед на власну інтуїцію, найбільше цінуючи в людях компетентність, освіту, витримку, відданість справі. Рада, що складалася з фахівців, допомагала міністру орієнтуватися в ситуації при обговоренні поточних, злободенних проблем, визначити пріоритети у діяльності відомства тощо.

17 вересня 1919 р. Міністр ісповідань І. Огієнко звернувся до народу. У програмному листі-зверненні "До українського народу від міністра ісповідань" [15, с. 76]. Огієнко закликав до повного братства, до щирого єднання і до одностайної допомоги в збудуванні нашої Народної Української Республіки і її автокефальної Церкви. Він нагадував, що "коли вся Україна, а з нею й Українська Православна Церква були вільними і ні від якої чужої влади не залежали", "тоді українська воля і українська державність міцно будувалися і на церковному ґрунті". І. Огієнко закликав український народ до церковної праці. "Відновімо ж, браття, — закликав він українців, — старі завіти нашої рідної автокефальної української церкви і однудушною церковною працею з'єднаймо різноманітні сучасні течії громадянства".

28 жовтня 1919 р. згідно з порядком денного рада розглядала актуальне питання — про церковне управління в Україні. Відповідно прийнятого рішення очолював церковне управління Всеукраїнський Церковний Со-

бор (періодичність його скликання передбачалася 1 раз на три роки); постійними органами управління були — Міністерство ісповідань та Український Священний Синод; до органів управління також входили — Єпархіальне управління (Архієрей, Єпархіальне зібрання, Єпархіальна Церковна Рада), Благочинницькі управління (Рада), Парафії (парафіяльна рада, парафіяни) (цит. за [13, с. 342]).

Завдання Святого Синоду: бути найвищою церковною владою в Україні. Як найвища церковна влада в Україні Синод повинен був іти в повній згоді з урядом УНР і для цього в його складі мусив бути представник державної влади. Таким представником був сам міністр ісповідань, що викликало незадоволення з боку В. Липківського та В. Чехівського [16, с. 120].

Щоб створити сприятливі умови для дерусифікації і відродження Української Церкви, Рада міністерства, враховуючи досвід західних держав 18 жовтня 1919 р. розмежувала функції Міністерства і Синоду. "Діла Віри, Богослужіння і Суду, — відзначалося в ухвалі, — повинні належати до Священного Синоду, всі інші — до Міністерства ісповідань". На засіданні було затверджено також і текст законопроекту "Про Віру", який проголошував домінуючими сповіданнями більшості населення України християнську православну та католицьку східного ісповідання віру, і водночас проголошував право "кожному громадянину і кожній громаді вільно ісповідувати віру, яку вони бажають, і вільно публічно виконувати обов'язки своєї віри". Замість Духовних консисторій поставали Церковні Ради (цит. за [16, с. 110]).

Велике значення в українському відродженні, яке охоплювало різні галузі життя молодого країни — державне, церковно-релігійне, культурно-освітнє тощо, відіграв Кам'янець-Подільський державний український університет. Одним із напрямів його діяльності стала участь викладачів і студентів у процесах Української Православної Автокефальної Церкви.

Найбільшим досягненням університету, пов'язаним із будівництвом Української Православної Автокефальної Церкви, стало відкриття у його структурі богословського факультету. Вже у листопаді-грудні 1918 р. на навчання прийняли 11 хлопців, які виявили бажання стати українськими священиками. Станом на 1 липня 1920 р. їх кількість зросла до 38 [17, с. 76—79]. Одним із важливих завдань, яке розв'язувалось у 1919—1920 рр. за сприяння Кам'янець-Подільського державного українського університету, була підготовка священиків до проведення служби Божою українською мовою через організацію відповідних курсів. Рішення про необхідність такої роботи прийняла Рада міністра ісповідань 6 жовтня 1919 р. На курси закликалися священики, дякони, дяки, регенти церковних хорів і просто бажачі — вірні УАПЦ зі своїми служебниками й часописами (цит. за [13, с. 344]).

Цей навчальний заклад — єдиний в Україні — готував для неї священиків, брав активну участь в українізації духовного життя, відстоював державну політику щодо церковного будівництва, протидіяв антиукраїнським заходам російського керівництва Подільської єпархії. Викладачі, які поєднували роботу на богословському факультеті К-ПДУУ із богослужінням у храмах УАПЦ,

були прикладом у переході на українську мову церковнослов'янських текстів, своєю практикою доводили спроможність застосовувати державну мову в церковному житті. Їх наслідували священики, які пройшли відповідну підготовку на курсах в університеті. За сприятливих умов цей досвід мав бути поширений на всю єпархію. Виконуючи державне доручення, викладачі-богослови і філологи перекладали на українську мову частину Нового Завіту, посприявши у такий спосіб поглибленню процесу українізації церковного життя в Україні. Не провина перекладачів, що їх робота не потрапила до священиків і вірних УАПЦ.

Боротьба проти гетьманщини з боку опозиційно-повстанських сил затінила на певний час національно-церковні проблеми. Хоча 1 січня 1919 р. Директорія видала закон про автокефалію Української православної церкви (УПЦ), але домогтися проведення його в життя було дуже складно. По-перше, осередки УПЦ на місцях тільки почали складатися, були ще слабкими і не могли на рівних протидіяти заходам добре організованих і підтримуваних більшістю населення структур Російської православної церкви. По-друге, державна церковна політика не могла бути стійкою і ефективною із-за військово-політичних обставин — в лютому-травні 1919 р. Директорія поспіхом переїжджала з міста в місто (Київ, Вінниця, Проскурів, Рівне, Радзивилів, Красне, Тернопіль), що практично виключало здійснення нормальної політики. Основним питанням для неї було військове. По-третє, територія, яку формально опікали органи УНР, катастрофічно скорочувалася (на початку липня 1919 р. під Директорією було лише у кілька повітів і найбільше місто цієї території — Кам'янець-Подільський).

В умовах остаточного утвердження радянської влади наприкінці 1920 р. ситуація у Православній церкві Подільської губернії продовжувала залишатися складною. Позиції РПЦ продовжували залишатися домінуючими. Російська Православна церква протягом багатьох років була вірною опорою монархічної влади у боротьбі проти польського, а пізніше українського національних рухів.

Прихильники автокефалії Православної церкви в Україні з приходом радянської влади дещо втратили свої позиції, оскільки найбільш видатні прибічники "українізації" церкви емігрували за кордон (І.Огієнко, В.Біднов та інші). Проте на Поділлі ідеї автокефалії продовжували залишатися поширеними. Їх пропагували вчителі українських початкових шкіл, сільська молодь, яка навчалась у вищих навчальних закладах Кам'янця Подільського і підтримувала та відстоювала українські ідеї [18, с. 28—29].

Загалом ідея окремої української Православної церкви була популярна серед тих мешканців Подільської губернії, які співчували українським національним ідеалам, але часто були релігійно індиферентними.

Отож, духовно-культурні та церковно-релігійні пріоритети в УНР, особливо Директорії Кам'янецької доби, мали визначальне національне і державотворче значення.

Гетьманат, як і Директорія, приділяли увагу формуванню державних органів патріотично налаштованими віруючими, духовенством.

При загальному піднесенні та значній активізації національного духовного життя в період визвольних змагань 1917—1920 рр. особливого розвитку набула Українська православна церква. І це при тому, що відбувалися великі військові події в межах жовтневого перевороту та громадської війни, голод, розруха, епідемії, хвороби. Молода Українська Народна Республіка серйозно підтримувала розвиток церковно-релігійної сфери.

Проте в цілому взаємопроникнення церковного і світського національних рухів не відбулося. Заважали міжпартійні, міжконфесійні, міжнаціональні протиріччя. Партії не змогли піднятися до розуміння потенційної ролі церкви в українському відродженні, а духовенство зупинилося перед соціальною експресією молодих партійних конгломератів. Чи не є це повчальним висновком для консолідації церкви та національних рухів нині, у умовах сучасного українського державотворення.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження питання реформування та розвитку державно-церковних відносин, як одного з факторів консолідації українського суспільства, забезпечення безпеки українській державності у післяреволюційний період на початку ХХ століття, засвідчує про прагнення гармонізувати взаємини між органами влади та Церквою, здійснити українізацію та утвердити автокефалію останньої. За певних обставин, в окремі періоди Української держави — Центральної Ради, гетьманату Скоропадського, Директорії — Церква виступала консолідуючим осередком громадськості у національно-культурному відродженні українських ідей, примиренні, усуненні внутрішньополітичних та зовнішніх загроз.

Зважаючи на складність сьогоденної суспільно-політичної ситуації в Україні між державою та церквою мають утвердитися надійні партнерські відносини для протидії деструктивним силам, які можуть становити загрозу національній безпеці.

Тому, на нашу думку, зі сторони нашого уряду, державних інституцій для досягнення внутрішньополітичної стабільності України, її духовного розвитку, релігійна політика потребує активізації, прийняття конструктивних рішень, нових законодавчих актів.

Для упередження можливих міжцерковних конфліктів є нагальним відпрацювання ефективних механізмів (спільно — держава і різні конфесії) формування єдиної Помісної Української Православної Церкви.

З метою здійснення соціально-орієнтованого державного управління гуманітарними процесами розглянути можливість обов'язкового запровадження у вищих навчальних закладах, загальноосвітніх, інших спеціалізованих навчальних закладах спецкурсів з релігієзнавства.

Конституційна норма задоволення релігійних потреб, волевиявлення та віросповідання окремих людей і груп віруючих має стати європейською.

Література:

1. Чупрій Л.В. Діяльність релігійних організацій та загрози національній безпеці України // Стратегічні

пріоритети. — № 4 (21). — 2011 р. — С. 57—63. URL: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/9-14422-20081.pdf>

2. Єленський В. Держава та релігійні інститути в Україні до і після Помаранчевої революції: політичний дискурс // Релігійна свобода. Взаємини держави і релігійні організації: правові та політичні аспекти. Науковий щорічник. — К., 2006. — С. 98—110.

3. Полонська-Василенко П. Історія України. 2-е вид. — К.: Либідь, 1993. — Т. 2. Від середини ХVІІ століття до 1923 року. — 608 с.

4. Нестеренко В.А. Українсько-польські культурно-релігійні відносини на Поділлі в другій половині ХІХ — на поч. ХХ ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. пр. Т. 5. Кам'янець-Подільський, 2005. — С.75—79.

5. Баюк М.І. Духовні процеси на Поділлі як важливий чинник національно-культурного відродження регіону у 1917—1920 рр. — Кам'янець-Подільський: Зб. наук. пр. Освіта, наука і культура на Поділлі, 2010. — Т.15. — С. 370—381.

6. Дудко О. Олександр Гнатович Лотоцький на шляху до автокефальної української церкви // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених. — Т.4. — С. 195—205.

7. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. — К., 1993. 413 с.

8. Тимошик М. Огієнко Іван Іванович // Укр. журналістика в іменах. — Вип. 2. — Львів, 1955. — С. 154—157.

9. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції: В 4-х т. Т.3. — С.5.

10. Шептицький А. Огієнку І. 1 жовтня 1941 р. // Пам'ять століть. — 1998. — № 2. — С. 95—96.

11. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 — грудень 1918. — К, Філадельфія, 1995. — 493 с.

12. Тимошик М. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і Українське відродження // Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Життєписи великих українців. — К.: Либідь, 1999. — С. 7—61.

13. Баюк М.І. Місце церковно-релігійної політики у процесах національно-культурного відродження Поділля в період УНР. — Кам'янець-Подільський: Зб. наук. пр. Освіта, наука і культура на Поділлі, 2009. — Т. 14. — С. 335—346.

14. Богуславська В.Г. Історіографія проблеми становлення народної освіти в період української національно-демократичної революції (1917—1920) // Вісник Донецького університету. Сер. Б: гуманітарні науки. — Вип. 1. — 1999. — С. 27—33.

15. Уляновський В. Церква в Українській Державі 1917—1920 рр. (доба гетьманату Павла Скоропадського): навч. посібник. — К.: Либідь, 1997. 320 с.

16. Доценко О. Літопис Української революції. Матеріали й документи до історії Української революції. Т. ІІ. — Кн. 4. 1917—1923. — Київ — Львів, 1923. — 364 с.

17. Огієнко І. До українського народу від міністра ісповідань // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І. Огієнка (1882—1972) в контексті українського національного відродження: Наук. доповіді другої Всеукраїнської наук.-теорет. конференції. 18—19 лютого 1997 р. Кам'янець-Подільський — Київ, 1997. — С. 76—79.

18. Ротар Н.Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917—1920 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01. — Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 1996. — 227 с.

References:

1. Chuprii, L.V. (2011), "Activity of religious organizations and threats to national security of Ukraine", *Stratehichni priorityety*, [Online], vol. 4(21), available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/9-1442220081.pdf> (Accessed 15 Jul 2017).

2. Yelenskyi, V. (2006), "State and Religious Institutions in Ukraine before and after the Orange Revolution: Political Discourse", *Relihijna svoboda. Vzaiemny derzhavy i relihijni orhanizatsii: pravovi ta politychni aspekty. Naukovyj schorichnyk*, pp. 98—110.

3. Polonska-Vasylenko, P. (1993), *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine], 2nd ed, Lybid', Kyiv, Ukraine.

4. Nesterenko, V.A. (2005), "Ukrainian-Polish cultural-religious relations in Podillya in the second half of the 19th century — in the beginning of the 20th century", *Osvita, nauka i kul'tura na Podilli. Zb. nauk. pr.*, vol. 5, pp. 75—79.

5. Bayuk, N. I. (2010), Spiritual processes in Podillia as an important factor of national-cultural revival of the region in 1917—1920 [Dukhovni protsesy na Podilli iak vazhlyvyi chynnyk natsional'no-kul'turnoho vidrozhennia rehionu u 1917—1920 rr.] *Kam'ianets'-Podil's'kyj: Zb.nauk.pr. Osvita, nauka i kul'tura na Podilli*

6. Dudko, O., "Oleksandr Gnatovich Lototsky on the way to the autocephalous Ukrainian church", *Naukovi zapysky: Zbirnyk prats' molodykh vchenykh*, vol. 4, pp. 195—205.

7. Nahaievskyi, I. (1993), *Istoriia Ukrain's'koi derzhavy dvadtsiatoho stolittia* [History of the Ukrainian state of the twentieth century], Kyiv, Ukraine.

8. Tymoshyk, M. (1995), "Ohiienko Ivan Ivanovych", *Ukr. zhurnalistyka v imenakh*, vol. 2, pp. 154—157.

9. Khrystiuk, P. (1921), *Zamitky i materialy do istorii Ukrain's'koi revoliutsii* [Notes and materials to the history of the Ukrainian revolution], *Ukrains'kyj Sotsiolohichnyj Instytut*, Vienna, Austria.

10. Sheptytskyi, A. (1998), "Ogienko I. October 1, 1941", *Pam'iat' stolit'*, vol. 2, pp. 95—96.

11. Skoropadskyi, P. (1995), *Spohady: kinets' 1917 — hruden' 1918* [Memoirs: end of 1917 — December 1918], Kyiv — Philadelphia.

12. Tymoshyk, M. (1999), *Mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i Ukrain's'ke vidrozhennia* [Metropolitan Ilarion (Ivan Ogienko) and Ukrainian Renaissance], Lybid', Kyiv, Ukraine.

13. Bayuk, N. I. (2009), Place of church and religious policy in the processes of national-cultural revival of Podillya in the period of the UNR [Mistse tserkovno-relihijnoi polityky u protsesakh natsional'no-kul'turnoho vidrozhennia Podillia v period UNR] *Kam'ianets'-Podil's'kyj: Zb.nauk.pr. Osvita, nauka i kul'tura na Podilli*

14. Bohuslavskaya, V.H. (1999), "Historiography of the problem of the formation of public education during the period of the Ukrainian national-democratic revolution (1917—1920)", *Visnyk Donets'koho universytetu*, vol. 1, pp. 27—33.

15. Ulianovskyi, V. (1997), *Tserkva v Ukrain's'kij Derzhavi 1917—1920 rr. (doba het'manatu Pavla Skoropad's'koho)* [Church in the Ukrainian State of 1917—1920 (the time of the Hetmanate of Pavlo Skoropadsky)], Lybid', Kyiv, Ukraine.

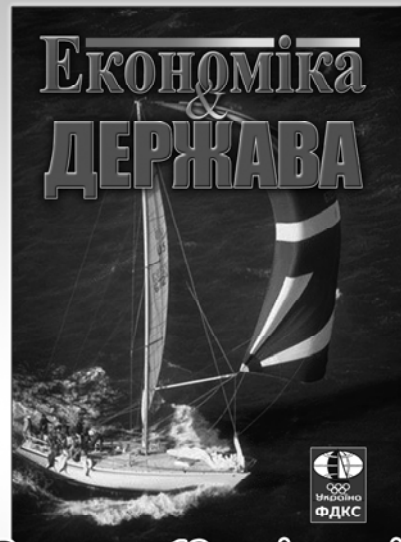
16. Dotsenko, O. (1923), *Litopys Ukrain's'koi revoliutsii. Materialy j dokumenty do istorii Ukrain's'koi revoliutsii* [Chronicle of the Ukrainian Revolution. Materials and documents for the history of the Ukrainian Revolution], Kyiv — Lviv, Ukraine.

17. Ogienko I. (1997), To the Ukrainian people from the Minister of Confessions [Do ukrain's'koho narodu vid ministra ispovidan' // Dukhovna i naukovo-pedahohichna diial'nist' I.I. Ohiienko (1882—1972) v konteksti ukrain's'koho natsional'noho vidrozhennia: Nauk. dopovidi druhoi Vseukrain's'koi nauk.-teoret. konferentsii. 18—19 liutoho 1997 r. Kam'ianets'-Podil's'kyj

18. Rotar, N. Yu. (1996), "The activities of Ukrainian national-democratic governments in the field of education (1917—1920)", Abstract of Ph.D. dissertation, History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2017 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73